

Fokusgrupa:

Ārpusģimenes aprūpē dzīvojušu jauniešu viedoklis un pieredze par dzīvi ārpusģimenes aprūpē

2019. gada oktobrī tika organizēta fokusgrupa ar pilngadību sasniegušajiem jauniešiem, kuri dzīvojuši ārpusģimenes aprūpē - audžuģimenē, aizbildnībā vai ārpusģimenes aprūpes iestādē. Fokusgrupas mērķis bija noskaidrot jauniešu viedokli un gūto pozitīvo un negatīvo pieredzi dzīvojot ārpusģimenes aprūpē. Organizējot fokusgrupu tika uzrunāti vairāk kā 15 jaunieši, fokusgrupai piekrita 7 jaunieši, uz diskusiju ieradās 4 jaunieši. Fokusgrupas garums bija 2 stundas un tā notika neformālā vidē Centrs Dardedze telpās.

Fokusgrupa ir kvalitatīva pētījuma metode, kuras laikā diskusijas formātā respondenti pauž savu pieredzi un skatījumu par kādu noteiktu tēmu. Šajā gadījumā, runājot par pieredzi ārpusģimenes aprūpē, mērķtiecīgi centāties nodrošināt intīmu diskusijas vidi, lai respondenti vēlētos dalīties ar savu pieredzi, kura potenciāli var būt psiholoģiski smaga vai traumatiska.

Šajā fokusgrupā respondenti bija piedzīvojuši dažādu pieredzi vairākās ārpusģimenes aprūpes formās - institūcijā (dzīvojot gan bērnu namā, gan jauniešu mājā), audžuģimenēs, aizbildniecībā. Kā arī kāds no tiem bija ieguvis pieredzi vai dzīvojot viesģimenē, vai ticis adoptēts. Visi respondenti piedzīvojuši vairāku ārpusģimenes aprūpes formu pieredzi dzīvojot dažādās ģimenes struktūrās, gan viena, gan divu vecāku, gan paplašinātā ģimenē. Tos pieņēmuši gan gados jauni «vecāki», gan pusmūžā, gan seniori. Uzturēšanās ārpusģimenes aprūpē sāka dažādos vecumposmos - gan no dažu dienu vecuma, gan no padsmiit gadu vecumam līdz 18 - 19 gadu vecumam. Fokusgrupas respondenti piedzīvojuši no 3 - 5 dzīves vietu maiņas (bez bioloģiskās ģimenes) līdz ārpusģimenes aprūpes atstāšanas, dzīvojot gan dažāda veida institūcijās, gan vairākās audžuģimenēs.

Jauniešu pieredze

Aprakstot jauniešu pieredzi hronoloģiskā secībā, jānorāda, ka jaunieši dzīvi ārpusģimenes aprūpē saista ar lielu neskaidrību un nedrošību gan attiecībā uz audžuģimenēm, gan bērnnunamiem. Diskusijas dalībnieki savu dzīvi šajā posmā uztver drīzāk pasīvi, aprakstot savu ceļu caur dažādajām aprūpes formām.

“Mūs paņēma audžuģimene.”

“Es bērnamā nonācu 14 dienu vecumā. Tas nebija bērnamas, tas bija zīdaiņu kaut kas tur, kaut kas tur [vietas nosaukums], kaut kur tur, nav ne jausmas.”

Šie un citi izteikumi liecina, ka bērnu viedoklis netiek uztverts kā būtisks ārpusģimenes aprūpes sistēmā un netiek veltīts pietiekams laiks, lai bērniem saprotamā veidā paskaidrotu, kas un kāpēc ar viņiem katrā laika posmā notiek. Tādējādi arī ievietošana audžuģimenē var tikt saistīta ar pietiekami lielu nedrošību un bažām. Viens no intervijas dalībniekiem arī norādīja uz to, ka iepazīšanās procesu un pieredzi būtiski ietekmē atbildīgo dienestu klātbūtne (kas norāda uz šo dienestu nozīmi bērnu dzīvē, pat ja ne vienmēr tie tiek uztverti kā atbalsta resursi), taču, paliekot vienatnē ar turpmāko audžuģimeni, situācija var dramatiski mainīties.

Ikdienas dzīvi jaunieši raksturo kā vienkāršu, bet patīkamu, mājās tikusi ievērota kārtība un tīrība, kuru bija jāievieš pašiem. Tie tika nodrošināti ar maltītēm, drēbēm, skolai nepieciešamajām lietām un tamlīdzīgi. Vairāki jaunieši pieminēja, ka ir bijis daudz jāstrādā lauku darbi, kas radīja bažas, jo pat tik mazā fokusgrupā kā šī, parādījās tendence, ka audžuģimenē tiek pieņemti daudz bērni (līdz pat 10) un visi ir smagi nostrādināti ģimenēs, kurām ir saimniecība. Tika novērota arī ģimene, kas veikusi audžuģimeņu pienākumus paaudzēs.

«Baigi daudz strādāt vajadzēja, tāpēc ka viņiem baigi lielais lauks bija. Vasarā, piemēram, bija jāstrādā ļoti daudz, un es domāju, tā kā bērns, man bija 14, es domāju, kāpēc man ir jādara tik daudz»

«No rīta uz skolu gājām, pēc skolas [...] tad tu gāji strādāt, tad tikai pēc tam vakarā tu taisīji mājasdarbus, un, ja vecmamma redzēja, ka tu neizdarīji, tad tu līdz rītam, līdz 6.00 darīji tos mājasdarbus, un tad 7.00 ej uz skolu atkal. Vasarā, jā, tieši tāpat, nebija diezgan laika, vajadzēja strādāt, strādāt un atkal strādāt»

Jānorāda, ka visi jaunieši audžuģimenes aprakstīja kā vietas, kur daudz jāstrādā, un atpūtas/izklaižu iespējas ir ierobežotas. Pēc stāstītā radās aizdomas, ka bērnu iesaiste darbos varētu būt gan apzināta audžuvecāku ekonomiska stratēģija, gan arī audzināšanas metode, kas ļauj bērņus nodarbināt šķietami konstruktīvā un noderīgā veidā, vienlaikus izvairoties no būtiska laika vai resursu patēriņa. Par uztraucošāku atzīstams pirmais gadījums, jo tas liecina ne tikai par audzināšanas neprasmi, bet jau par apzinātu mērķi bērņus izmantot.

“No rīta uz skolu gājām, pēc skolas sanāk, ne jau tā, ka uzreiz tur mājasdarbus dari, tagad ir pavasaris, vasara, rudens, tad tu gāji strādāt, tad tikai pēc tam vakara tu taisīji mājasdarbus, un, ja vecmamma redzēja, ka tu neizdarīji, tad tu līdz rītam, līdz 6.00 dariji tos mājasdarbus, un tad 7.00 ej uz skolu atkal. Vasarā, jā, tieši tāpat, nebija diezgan laika, vajadzēja strādāt, strādāt un atkal strādāt.”

Šis piemērs vērs mūsu uzmanību uz to, ka, kaut arī bērni audžuģimenē, iespējams, lielāko daļu sava brīvā laika pavada fiziskā darbā, audžuvecāki apzinās, ka nepieciešams saglabāt bērnu sekmju līmeni, lai nepiesaistītu atbildīgo iestāžu interesi, kas gan šajā gadījumā tika panākts uz bērnu atpūtas rēķina.

Izvēle bērņus nodarbināt, arī noved pie tā, ka viņu ikdienā iztrūkst cita veida aktivitāšu, kas ļautu veidot ciešākas ģimeniskas attiecības.

“Daudzi stāsta par to, ka ir daudz jāstrādā. Es teiktu, ja ne katram otrajam, tad katram pirmajam, pat vairāk. Protams, ir normāli, ja liek strādāt, tas viss kārtībā, bet ir ļoti daudz jāstrādā. Tad ir tādi aspekti, ka tiešām šie pasākumi ģimenes nenotiek.”

Savstarpējās attiecības

Savstarpējās attiecības jaunieši raksturo kā normālas. Gandrīz visi ir dzīvojuši kopā ar saviem bioloģiskajiem brāļiem un/vai māsām. Nebioloģiskos bērņus arī saukuši par brāļiem un māsām, nereti pieskatījuši audžuģimenes jaunākās atvases. Ar dažiem no tiem uztur attiecības arī pēc šīs dzīvesvietas pamešanas.

Kopumā jaunieši audžuvecākus diezgan viennozīmīgi raksturoja kā tādus, kuriem trūkst nepieciešamo prasmju un iemaņu, lai veiksmīgi īstenotu ārpusģimenes aprūpi. Aprakstot veiksmīgās pieredzes, jaunieši uzsvēra, ka tās drīzāk saistāmas ar konkrēto audžuvecāku personību, nevis audzināšanas prasmēm. Jau vēl atrodoties audžuģimenes aprūpē, bērņi var atpazīt situācijas, kurās audžuvecākiem pietrūkst zināšanu par to, kā rūpēties par audžubērņiem. Tas rada izolētības sajūtu un nostiprina jau pirms tam bērņunamā apgūto uzskatu, ka uzticēties un sagaidīt atbildību no aprūpes personāla (audžuvecākiem) ir riskanti un nevajadzīgi.

«Viņa man ļāva darīt, piemēram, es gribēju iet spēlēties, viņa man ļāva, viņa man nekad neaizrādīja baigi. Jā, ja es kaut ko sliktu izdaru, piemēram, ko viņa saka, ka nevar darīt, es izdaru, tad jā, viņa varēja uzblaut, bet pēc tam viņa atnāk atvainoties»

«Pirmo laiku audžuvecāki bija normāli, bet pēc tam ar laiku sanāca to, ka audžuvecmamma bija tā, kas vienmēr varēja iesist diezgan labi. Lamāja vienmēr, a vectēvs vienmēr glāba, kad varēja, kad viņš bija mājās, ne jau darbā. Bieži vien skraidījām pie viņa un sēdējām, noslēpties»

No tiem diskusijas dalībniekiem, kas bija pavadījuši kādu savas dzīves posmu audžuģimenē, divi (2) bija pieredzējuši dažāda veida vardarbību – gan no audžuvecāku puses, gan no brāļu un māsu puses. Viens no respondentiem aprakstīja vairākas situācijas kurās audžuvecāki bija pielietojuši vardarbību kā audzināšanas metodi kā arī kā pašsaprotamu aprakstīja savstarpēju vardarbību starp bērniem, kuri uzauga audžuģimenē.

“Tajā ģimenē ir arī mēnešnauda, un tur 2 eiro vai cik tur, 2 lati, tajā laikā. Tas nebija daudz, bet atņēma arī to, ja tu kaut ko sliktu izdarīji vai sameloji, tev varēja nogriezt matus. Tad arī tā bija vai sita pa pirkstiem, ja tu kaut ko nozagi, paņēmi.”

Tikmēr cita dalībiece minēja, ka vairāk pieredzēja emocionālu vardarbību un novārtā atstāšanu, it īpaši uzsverot, ka viņas pieredzē audžuvecāki mēdz izturēties dažādi pret bērniem, kuri atrodas viņu aprūpē, kas tādējādi veicina konfliktus bērnu starpā.

“Māsa tieši otrādi, viņa bija tā mīļākā. Tāpēc mēs arī kāvāmies [visi iesmejas], jo man arī gribējās to, lai es kādam vajadzīga būtu, jo es redzu, ka viņai vairāk uzmanības iet nekā man. Tāpēc arī tie kašķi bija.”

Starp brāļiem un māsām ir notikuši bieži kautiņi, taču atkarībā no ģimenes, jo ir pieredzējuši gan dzīvi, kad tiek pieņemts tikai viens audžubērns, gan pat 9 - 10. Respondenti minēja, ka tiem nav piedāvātas kvalitatīvas un rūpīgas cilvēciskās attiecības. Audžuvecāki nav kalpojuši kā atbalsta personas.

«...tā atmosfēra mājās bija laba, bet tā vienkārši kā cilvēki tādi ļoti nospiesti vienmēr bija tajās mājās»

«Ar dažiem bija labi, ar dažiem bija riktīgi sliktas, jo, no kurienes viņi nāk un no kurienes es nāku, tā kā bija kaušanās un viss tas. Dažreiz vajadzēja kaut ko citu izdarīt pat... Bet plus, mīnuss, tā kā brāļi un māšas»

Ir pieredzēti gan pozitīvi audžuģimeņu gadījumi, piemēram, kad respondente min, ka:

«Es domāju, [...] gan jau pie viņas arī būtu palikusi, tāpēc ka tur sieviete tiešam bija tāda ļoti forša, vienmēr mani palīdzēja, atbalstīja. [...] Mēģināja man tiešām dot to sajūtu, lai es jūtos tā, ka viņa ir mana ģimene»

Taču tika novērots gadījums bērni tikuši ietekmēti no jaunās ģimenes puses.

«Pirmā sieviete bija tā, ka jau pirmajā dienā viņa tā, viņa mēģināja mums tā kā, to mūsu labumu paņemt savā pusē, stāstot to, cik mūsu īstie vecāki bija slikti. Kaut gan mēs bijām mazā vecumā, bet mēs ar māsu sapratām, ka tas nav labi, mūsu vecāki paliek mūsu vecāki, nav nozīme, kāda viņiem tur pagātne bijusi. Tas nav pareizi, mēs tāpat mīlam savus vecākus. Viņa mēģināja mūs pārliecināt, mēs pateicām, ka, nē, mēs tā negribam.»

Saskarsme ar speciālistiem un iestādēm

Iepriekš aprakstītais uzticības trūkums iestādēm un amatpersonām ietekmē veidus, kādos jaunieši aprakstīja savu pieredzi, saskaroties ar tām. Tā, piemēram, kaut arī skola kopumā tika vērtēta kā pozitīvs resurss un alternatīva laika pavadīšanai dzīvesvietā, skolas personāls ne vienmēr tika skatīts kā uzticības persona, pie kuriem varētu vērsties problēmu gadījumā. Skolotāji ir palīdzējuši ar valodas pārvarēšanas barjeru jauniešiem, kuri ir bijuši krievvalodīgi, taču dzīvesvietas maiņas dēļ, mācības uzsākuši latviešu skolā.

Sociālais dienests tika uztverts kā galvenokārt uzraugoša institūcija, un tā šajā aspektā novērtēta atzinīgi. Vienlaikus, jaunieši iezīmēja divus aspektus sociālā dienesta darbībā, kas tika skatīti kā problemātiski. Pirmais aspekts ir sociālā dienesta pārāk mazā iesaiste audžuģimeņu darbībā – jaunieši izteica vēlmi pēc biežākām, preventīvām pārbaudēm no sociālā dienesta puses, kas ļautu bērniem paust savas bažas un problēmas bez iniciatīvas izrādīšanas, ko jaunieši skatīja kā neiespējamu, gan zināšanu trūkuma, gan

jau iepriekš pieminētā uzticības trūkuma dēļ. Jaunieši minēja salīdzinošu pieredzi gan no dzīves institūcijā, gan dzīves audžuģimenē.

“Bet tās pārbaudes, jā. Bērnunamā, ja jūs aizbraucat uz jebkuru bērnunamu, tad jautājums ļoti bieži rodas, vai vispār tur kāds dzīvo, vai vispār tur bērni uzturas, jo tur ir tik sterils. Ļoti bieži tur ir. Es savā zināju, ka mums bija naktsauklīte, auklīte un audzinātāja, un vēl bērns-dežurants tīrīja [iesmejas] viņus. Un tev visu laiku ir jātīra. [...] Bet tad nāk visādas pārbaudes, un tad mūs visu laiku biedēja. Parasti, ja ir pārbaude, atnāk pārbaude, un viņi iztīra, un tad, ja tev ir netīra istaba vai kas, tad tu esi vainīgs, un tad tevi sodīja. Un tad vienmēr, kā piedabāja cilvēkus, bērnus tīrīt, bija pateikt, ka rīt nāks pārbaude, un tad visi bērni saprot, ko tas nozīmē. Paliks bez kabatsnaudas, nedrīkstēs tur to, būs jāsež istabā, kā viņus tur sauc, mājas arests. Tur viņas nāca tiešām ļoti bieži. Es atceros, visu laiku. Es pat nevarēju savandīt savu istabu [visi smejas], jo nāks nākamā. Bet atkal audžuģimenēs viņas nenāk. Tas man liekas ir tāds, arī vajadzētu ieiēt tajā istabā un tad arī paskatīties, kur bērni guļ”

Tāpat jaunieši norādīja, ka ir būtiski dot bērniem iespēju ar sociālo darbinieku aprunāties vienatnē, bez audžuvecāku klātbūtnes – tas varētu veicināt atklātību un godīgāku atbilžu sniegšanu. Otrais aspekts, kurš tika iezīmēts kā problemātisks, bija deinstitutionalizācijas procesa ietekme uz ārpusģimenes aprūpes sistēmu.

“Nē, nu viņi teica, ka audžuģimene ir labāka institūcija nekā bērnunams, jo tā reālā situācija šobrīd, ja bērnam nepatīk, viņš var skriet prom, un ir cilvēki, kas ir tikuši līdz bērnunamam vai līdz sociālajam, vai līdz bāriņtiesai. 2 tika, 1 līdz sociālajam, 1 līdz bāriņtiesai, un abas šīs institūcijas atņēma šo bērnu atpakaļ. Teica, ka ir jāiet atpakaļ uz audžuģimeni, jo tā ir labāka iestāde nekā bērnunams. Mēs tev nevarām likt atpakaļ. Tāda ir politika. Tagad ir pieņemts tas, ka audžuģimene ir labāka vieta, kur uzaugt, nekā bērnunams, pat ja tev nepatīk viņš[a].”

Paši jaunieši audžuģimeņu aprūpi nevērtē tik viennozīmīgi, norādot, ka atsevišķās situācijās bērni jūtas labāk un vēlas uzturēties, piemēram, bērnunamā, nevis audžuģimenē. Šeit atkal jāuzsver, ka esošā sistēma no jauniešu perspektīvas tādējādi vērtējama kā tāda, kas nepieļauj līdzdalību un iesaisti no bērnu un jauniešu puses, veicinot pasivitātes un aizvainojuma izjūtu.

Pieredzes izvērtējums

Pievēršoties savas pieredzes izvērtēšanai, jānorāda, ka jaunieši to uzsvērti nevēlējās vērtēt ne kā negatīvu, ne pozitīvu, bet noteikti kā vērtīgu.

“Man tikai vienīgais vārds ir pieredze, tiešām pieredze liela. Tu redzi, kādi cilvēki var būt, kādiem var uzticēties. Tas ir viss, kas man šobrīd nāk prātā.”

Jaunieši apzinās, ka šī pieredze ir bijusi būtiska viņu kā personību veidošanā, taču dažādu iemeslu dēļ nav gatavi to vērtēt pozitīvi vai negatīvi. Jaunieši uzsver vajadzību pēc apmācībām, kas dotu audžuģimenēm rīkus, ar kuru palīdzību veiksmīgāk īstenot bērnu aprūpi, un tāpat tiek uzsvērta nepieciešamība pēc stingrākas audžuģimenes darba kontroles. Kā vienu no pieredzēm, kuras jaunieši tomēr bija gatavi raksturot kā pozitīvas, minama attiecību veidošanās ar citiem bērniem audžuģimenēs, kas reizēm izveidojas par tādām attiecībām, kas saglabājas arī pēc audžuģimenes pamešanas.

Citu jauniešu pieredzes stāsti

Jaunieši atzina, ka daudzi bērni un jaunieši, kuri ir dzīvojuši ārpusģimenes aprūpē, baidās runāt par savu pieredzi. Ir jaunieši, kas Citi jaunieši ir vērsušies pie no ārpusģimenes aprūpes vides aizgājušajiem jauniešiem ar jautājumiem: Ko man darīt, ja man nepatīk šī audžuģimene? Kā es varu nonākt atpakaļ bērnu namā, tur bija labāk?

«Arī man ir personīgi jaunieši, kas šobrīd dzīvo audžuģimenēs, ir prasījuši man, ko darīt, ja man nepatīk ģimene, kur man skriet. [...] Iestādes ir teikušas audžuģimene ir labāka institūcija nekā bērnnunams, jo tā reālā situācija šobrīd, ja bērnam nepatīk, viņš var skriet prom, un ir cilvēki, kas ir tikuši līdz bērnnunamam vai līdz sociālajam, vai līdz bāriņtiesai. 2 tika, 1 līdz sociālajam, 1 līdz bāriņtiesai, un abas šīs institūcijas atņēma šo bērnu atpakaļ. Teica, ka ir jāiet atpakaļ uz audžuģimeni, jo tā ir labāka iestāde nekā bērnnunams. Mēs tev nevarām likt atpakaļ. Tāda ir politika. Tagad ir pieņemts tas, ka audžuģimene ir labāka vieta, kur uzaugt, nekā bērnnunams, pat ja tev nepatīk viņš»

Ir ticis piedzīvots arī gadījums, kurš apliecina, cik ļoti var tikt nodalīti pieņemtie bērni.

«Tad ir tādi aspekti, ka tiešām šie pasākumi ģimenes nenotiek. Ir meitene arī dalījusies ar mani ar savējo pieredzi, arī no lauku rajona, kur visa ģimene aizbrauca atvaļinājumā, un viņa ar savu māsu palika mājās un pieskatīja saimniecību, kamēr viņu īstie bērni ir aizbraukuši.»

Jaunieši min, ka ir bijuši arī zināmi bērni, kuriem audžuģimenēs un institūcijas nesaņem veselības aprūpi, pieaugušā vecumā nav bijuši pie zobārsta un tamlīdzīgi,

Jaunieši min, ka ārpusģimenes aprūpes vidē arī ir daudz dzirdēts par visāda veida vardarbību, gan fizisku, gan seksuālu. Viens no jauniešiem min gadījumu, kad kāds no ģimenes jauniešiem ir uzmācies, taču nekāda rīcība nav sekojusi.

«Es zinu vienu draugu. Viņš staigā, viņam viss kārtībā tagad, bet viņam audžubrālis uzmācās. Nekas nenotika, bet... viņš mēģināja un aiztika viņu tur, kur nevajag.»

Līdz ar to var secināt, ka bērni ārpusģimenes aprūpē var gan ciest no vardarbības, gan no kaitējošas seksuālas uzvedības.

«Pārsvarā šīs lietas tiek noklusētas. Ja ļoti atklāti, tad tas ļoti tiek noklusēt, un ne tikai audžuģimenē, bet arī bērnunamā. Un tā prakse, ka tas ir noklusēts, ir visur. Tas ir tik izplatīti, es domāju, ka ļoti daudzi arī nemaz nestāstīs, pat ja viņi ir atvērti par vienu jautājumu, viņi nerunās nekad par šo.»

Jauniešu ieteikumi sistēmai

Jaunieši savu dzīvi vērtē saudzīgi un neizsakās kritiski par visu, ko tie piedzīvojuši. Taču uzskata, ka būtu ārpusģimenes aprūpes sistēmā būtu nepieciešams veikt vairākas pārmaiņas:

- Kārtīgāk izvēlēties audžuģimenes, kurām piešķirt bērnus;
- Veidot pilnvērtīgas un nopietnas apmācības audžuģimenēm, jo šķitis, ka tām nav pietiekošas zināšanas par ārpusģimenes aprūpes bērnu pieredzi;

- Sniegt atbalstu un kontroli ģimenēm no dienestu un biedrību puses, lai nevēlamās ģimenēs bērni netiek;
- Nepieciešama lielāka kontrole pār audžuģimenēm, lai gadījumos, kad bērns nejūtas labi audžuģimenē, tam būtu kāda atbalsta persona no malas, ar kuru šo problēmu un citas grūtības pārrunāt un risināt;
- Nepieciešams ģimenēs veidot mazāku bērnu skaitu. Jauniešiem grūti minēt cik, varbūt 5 bērni, atsevišķos gadījumos (bioloģiskie brāļi/māšas) vairāk.;
- Nepieciešams, lai ģimene izprot bērnu un tā grūto situāciju, no kādas vides, situācijas un ar kādu dzīves pieredzi tas ir;
- Jaunieši vēlētos piedzīvot ģimeniskākas vides pieredzi un saņemt atbalstu no ģimenes;
- Ir vēlme pēc kopā pavadīšanas laika, brīvā laika iespējām;
- Jaunieši būtu vēlējušies vairāk iesaistīties savas dzīves attīstībā, pieņemt lēmumus, būt informēti par to, kas ar tiem notiks.